

TOMBES EXCAVADES A LA ROCA AL CABRERÈS

per Jordi BOLÒS I MASCLANS

Darrerament, de fet d'ençà del naixement de l'arqueologia medieval, les sepultures excavades a la roca —també anomenades olerdolanes d'ençà de molts anys— han tornat a interessar els historiadors, com a testimonis del nostre passat que són¹.

Ací volem presentar cinc d'aquestes tombes, dues de les quals, força conegudes, són als Bassis (mun. de Rupit) i les altres tres són a Pla-ses-lloses (mun. de Tavertet).

Aquestes sepultures excavades a la roca no són pas les úniques de la comarca d'Osona. N'hi ha també a Savassona, al monestir de Casserres, a l'Esquerda de Roda de Ter, a Santa Maria de Lluçà, a Tona, a Santa Creu de Joglars, etc., algunes de les quals ja són ben estudiades i d'altres són en curs d'estudi. Tampoc, segurament, no són pas les úniques que hi ha al Cabrerès, o sigui, a la riba esquerra del Ter. En molts casos, si són situades, com aquestes, en un lloc rost o bé en un altiplà cobert de bosc i no han estat buidades i no són ja conegudes, poden ésser de molt mal localitzar.

Situació. L'única característica comuna dels dos llocs on foren fetes les tombes és haver-hi roques.

En el primer cas, les dues dels Bassis, són en un vessant abrupte de muntanya; en el segon, les tombes són en una plana lleugerament inclinada, el Pla-ses-lloses.

Les dues fosses dels Bassis són a 850 m. d'altitud, les tres situades entre el Collet de Rajols, Roques Llargues i l'Avenc són a més de 1.100 m.

Moltes de les tombes excavades a la roca —especialment les que creiem més modernes— foren fetes al voltant d'una església. Aquest és el cas, possiblement, de

1. A final del segle dinovè, varen aparèixer dues obres dedicades totalment o parcial a les tombes excavades a la roca o olerdolanes: una de Francesc Martorell i Peña i l'altre de Joaquim Botet i Sisó. Tanmateix, sembla com si, en demostrar Botet i Sisó que aquestes tombes eren d'època medieval, haguessin perdut llur interès. Calgué esperar fins els anys 60, amb les excavacions d'Albert del Castillo de necròpolis de tombes olerdolanes (Viver, Santa Creu de Joglars, etc.), que restaren però inèdites, perquè torneessin a atreure els historiadors arqueòlegs. En relació amb els estudis d'aquests darrers anys, per evitar repeticions, remetem el lector a l'estudi fet per M. Pagès i el qui signa aquestes línies: *Les sepultures excavades a la roca* (Annexos d'«Acta historica et archaeologica: mediaevalia», núm. 1), en curs de publicació.

les de Sant Pere de Roda (o l'Esquerda), de les de Santa Maria de Lluçà, de les de Santa Creu de Joglars, etc, per només esmentar exemples osonencs. Això no obstant, creiem que ni les dels Bassis ni tampoc les de Pla-ses-lloses no varen ésser pas fetes en funció d'un edifici religiós. Aleshores, ¿cal pensar que foren buidades al costat de l'hàbitat on vivien els que hi varen ésser enterrats? Aquesta hipòtesi sembla que és la més lògica. Cal dir, també, que aquest fet d'existir tombes, o grups de tombes, isolades, allunyades de qualsevol església, no el trobem només al Cabrerès. També en trobem, de sepultures amb aquestes característiques, a la comarca de Bages, al Berguedà, a l'Urgell, etc; sempre col·locades, especialment, dalt d'una roca, en un indret prominent. Pot ésser que els morts fossin duts de llocs més baixos? No és pas probable. Creiem que més aviat foren triats indrets estratègics, de bon defensar, perquè la gent vivia en aquests llocs, prop de la roca on hi tenien la tomba.

*Descripció*². Les tombes dels Bassis són força desgastades per l'erosió (quan plou resten inundades, com podem veure en la fotografia). Malgrat això, sembla que ja inicialment tenien els costats amb una forma corbada, tant al cap i al peu com, especialment, als costats laterals. Una de les característiques de totes aquestes tombes és la forma fortament corbada d'aquests costats laterals que fa que es pugui dir que pertanyen a un tipus «pisciforme».

Mentre les tombes excavades a la roca més primitives, que hom pot trobar en altes indrets dels Països Catalans, tenen formes trapezials, rectangulars o, segurament, en la «c» crec que hi podem veure un model perfecte del tipus que nosaltres d'extremes corbats, es comença a marcar el cap, a base d'eixamplar-se la part central del cos. No es veuen, però, les espatlles gens dibuixades.

Les sepultures del Pla-ses-lloses tenen unes característiques semblants. Especialment, en la «c» crec que hi podem veure un model perfecte del tipus que nosaltres hem anomenat «pisciforme»: la part inferior del cos té els costats paral·lels i propers, el tros central del cos però s'engreixa, és força ample, i el cap és marcat lleugerament, quan s'acaba l'eixamplament del cos. Les tombes «a» i «b» són molt llargues. La «b» sembla que vulgui ésser rectangular no prou ben feta i una mica antropomorfa. La «a» té els costats ben traçats i el cap és més ben dibuixat.

Totes aquestes sepultures del Cabrerès que ara estudiem, llevat de la «c» del Pla-ses-lloses, són orientades de sud a nord, vers on hi ha el cap. La «c», en canvi, com la majoria de les tombes cavades a la roca, és orientada d'est a oest. La desviació vers l'oest, en relació amb el nord magnètic, de les altres quatre que tenen el cap al nord, és molt reduïda i semblant en totes elles. Per què és així? Algun cop s'ha dit que s'orientaven de sud a nord, guaitant vers migdia, perquè no hi havia prou espai o perquè s'aprofitaven esquerdes naturals de la roca; en d'altres casos pot ésser que això fos cert, en aquests no. Al Pla-ses-lloses hi ha una gran codina, de la qual només se n'aprofita l'angle superior i, així mateix, als Bassis tant hi haurien cabut d'una forma —orientades vers orient— com de l'altra —orientades vers migjorn³.

2. En relació amb la terminologia emprada per distingir cada una de les parts de la tomba, vegeu els treballs inclosos en l'esmentat volum annex d'«Acta historica et archaeologica mediaevalia», del Departament d'Història medieval de la Universitat de Barcelona.

3. Cal dir que les tombes isolades més primitives tenen sovint una orientació S-N i les tombes més recents, situades, normalment, vora una església, solen ésser orientades d'E a W.



Figura 3
Les sepultures dels Bassis.



Figura 4
Les sepultures b i a de Pla-ses-lloses.

Comparacions. De tombes d'aquest tipus pisciforme o irregular, on més en trobem? De fet, l'únic sistema que tenim d'intentar de datar-les és a base d'establir relacions amb altres sepultures semblants, que per llur situació puguin ésser més ben datades.

Unes tombes de Pals (Baix Empordà), publicades l'any 1974, són molt semblants a aquestes⁴. Són de costats corbats i el cap es diferencia del cos pel canvi de corbesa. Una de les dibuixades (la núm. 3) és molt semblant a la nostra sepultura «c» de Pla-ses-lloses, l'altra (la núm. 2) s'assembla a la «b» del mateix indret i la tercera (la núm. 1) a la «a» dels Bassis. Fins i tot, també són orientades de sud a nord. El lloc de Pals és esmentat abans del 900.

També és interessant de comparar per exemple, aquestes tombes amb algunes d'Obiols (Berguedà) o del jaciment de l'Esquerda. Totes les de Sant Vicenç d'Obiols o de Sant Pere de Roda, que tenen el cap ben diferenciat dins la capçalera, amb les espatlles ben marcades, pertanyen a una època presumiblement més moderna. Tanmateix, les formes més primerenques d'Obiols, més properes a l'absis, s'assemblen força a les nostres tombes «b» i «b» de Pla-ses-lloses. Així mateix, aquesta tomba «a» té unes característiques semblants a les antropomorfes menys evolucionades de Roda de Ter. També podem dir, així mateix, que aquesta que anomenem «a» és força semblant a una de les de Sant Andreu de Cal Pallot (Berguedà). Cal esmentar, però, que totes aquestes darreres són orientades d'est a oest. Igualment, alguna de les sepultures de Sant Andreu de Sagàs també tenen alguns punts de semblança amb aquestes del Cabrerès, encara que el fet d'haver estat, en part, cavades a la terra, o en una roca molt tova, dificulta de poder saber exactament llur forma. Tanmateix, el peu d'una d'aquestes de Sagàs, situada a l'absis central, és tan estret com el de la «c» del Pla-ses-lloses. Etc.

Moltes d'aquestes esglésies o indrets suara esmentats són situats en la zona de repoblació i documentats en època del comte Guifré el Pilós o poc més tard. Cal dir, però, que no sabem pas si abans d'aquesta època hi havia hagut cap altre lloc d'hàbitat o edificació religiosa en llur proximitat.

Dades documentals. Els documents més antics de la zona, del Cabrerès, tampoc no ens aporten cap data gaire antiga. L'any 955 ja és esmentat Pruit i el 961 fou consagrada l'església de Sant Joan de Fàbregues, bastida dessora els Bassis⁵. Tanmateix, cal pensar que és molt probable que aquestes tombes fossin fetes per gent

Aquesta coincidència fa pensar que cal trobar el motiu de llur diferent posició en les creences dels que hi foren enterrats o en les tradicions del grup social o familiar dels difunts. La causa pot ésser en el desig de dirigir o no les tombes vers Jerusalem? Pot ésser el fet de donar més o menys importància al sol? Pot ésser fruit d'una influència exterior o del fet de venir, els que s'hi varen enterrar, de zones on les tombes eren orientades de S a N? Esperem que nous estudis, especialment d'aquestes formes primitives, o comparacions amb el que s'esdevenia en altres països permetran d'aclarir aquest problema.

4. Miquel OLIVA I PRAT: *La villa medieval de Pals*, «Revista de Gerona», XX, núm. 66 (1974), 17-36.

5. Antoni PLADEVALL: *Osona i el Ripollès*. «Gran Geografia Comarcal de Catalunya», volum I (Barcelona 1981), 232; Ramon ORDEIG I MATA: *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes*, II. Anys 952-998, «Revista Catalana de Teologia», V (1980), 160.

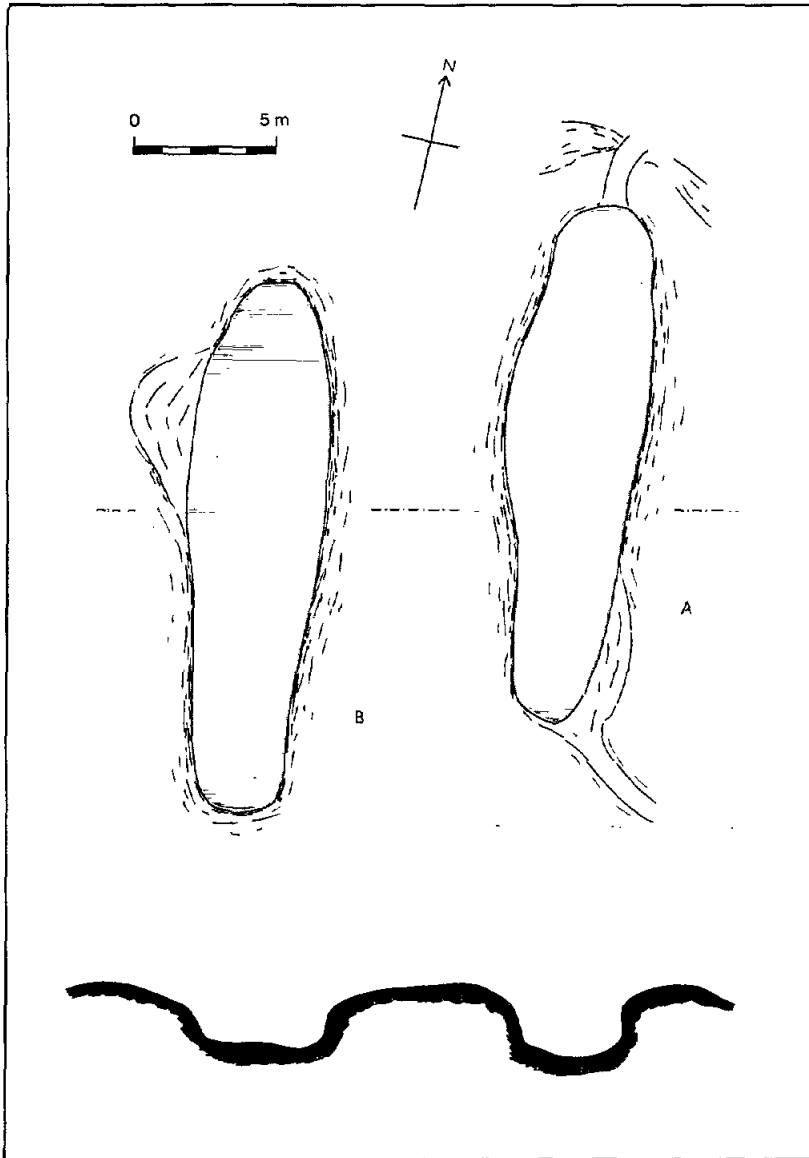


Figura 1
Planta i secció de les dues tombes excavades a la roca dels Bassis
(mun. de Rupit).

que no tenien possibilitats d'escriure, ni tenien cap relació fàcil amb alguna església, sinó, possiblement —encara que en absolut forçosament—, s'hi haurien fet enterrar a prop.

Conclusions. Aquestes tombes pertanyen a un tipus de sepultura excavada a la roca de formes primitives, que cal datar possiblement en l'època precedent a l'afermament del poder comtal autòcton, el segle desè, però, segurament, més tard de la invasió musulmana. És possible que fossin fetes per gent que sabia què volia però no sabia gaire com fer-ho. En resum, gent emigrada de les planes del sud, homes i dones que, durant els segles VIII^è. i IX^è., es refugiaren en les encinglerades muntanyes del Cabrerès. Aquesta, de moment, creiem que és la hipòtesi més plausible⁶.

Apèndix.

1. *Dades generals*

- 1.1. Els Bassis (mun. Rupit, Osona).
- 1.2. Dues tombes excavades a la roca (A i B).
- 1.3. Tipus d'extrems arrodonits, amb el cap lleugerament marcat, especialment en A, i de costats no ben rectes.
- 1.4. Buidades en una roca plana, situada en un vessant rost, damunt de Sant Joan de Fàbregues.
- 1.5. Dues tombes agrupades, paral·leles i separades uns 60 cm.

2. *Descripció*

- 2.1. Orientació: A: S-N, 354°.; B: S-N, 351°.
- 2.2. Ambdues són d'adults.
- 2.3. En totes dues el cap és molt poc diferenciat, especialment en B.
- 2.4. Manquen les illoses de coberta.
- 2.5. Costats erosionats. Malgrat tot, sembla que, com veiem en la planta, eren corbats vers l'exterior.
- 2.6. Peu força arrodonit. La part inferior del cos és lleugerament més estreta que la central.

3. *Mides*

- 3.1. Mides longitudinals (en cm.).
total: A: 191, B: 194.
cap: A: 25, B: 17.
- 3.2. Mides transversals (en cm.).
cap: A: 35, B: 30.
cos: A: 50, B: 48.
peu: A: 25, B: 30.

6. Encara hi ha massa pocs estudis per poder establir unes relacions de semblança més segures. Així mateix, cal dir en relació amb algunes de les publicacions aparegudes fins ara, que si l'edició no és prou correcta o bé si hom es deixa aspectes fonamentals (les mesures són aproximades, el dibuix és mal fet o bé manca l'orientació) la possibilitat de futures comparacions resta molt reduïda.

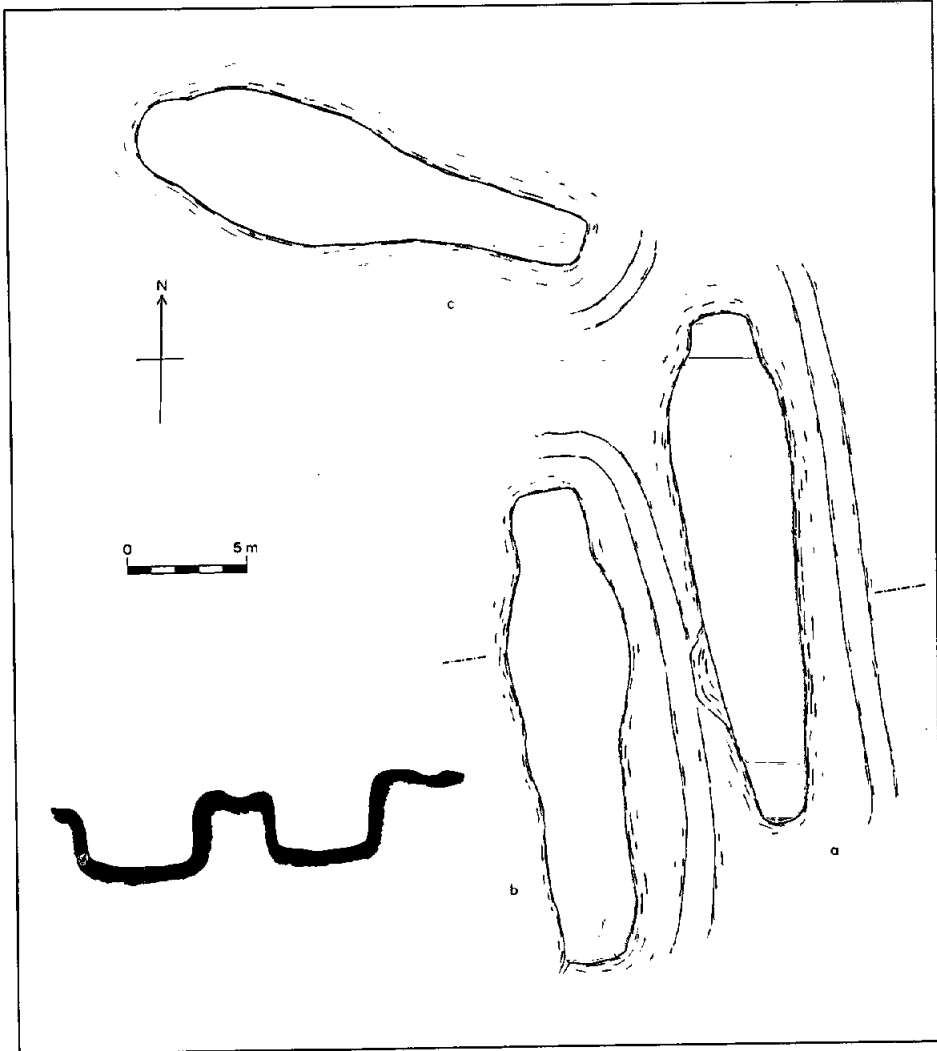


Figura 2
Planta i secció de les tombes excavades a la roca de Pla-ses-lloses
(mun. de Tavertet).

3.3. Profunditat (en cm)

cos: A: 25, B: 18

4. *Proporcions*

4.1. Longitud total/amplada central: A: 3,8; B: 4,0.

4.2. Longitud total/longitud cap: A: 7,6; B: 11,4?

4.3. Amplada cos (espatlles)/amplada cap: A: 1,4; B: 1,6.

4.4. Amplada cos/amplada peu: A: 2,0; B: 1,6.

1. *Dades generals*

1.1. Pla-ses-lloses (mun. Tavèrret, Osona).

1.2. Tres tombes excavades a la roca (a, b i c)

1.3. a: antropomorfa simètrica, tendint a pisciforme; b: rectangular, lleugerament antropomorfa; c: antropomorfa simètrica pisciforme.

1.4. Situades en una extensa codina, que té algunes esquerdes.

1.5. Tres tombes agrupades. a i b són paral·leles. c gairebé és perpendicular a les altres dues. Distància ente a i b: 35 cm, entre a i c: 55 cm.

2. *Descripció*

2.1. Orientació: a: S-N, 351°; b: S-N, 352°; c: E-W, 260°.

2.2. Totes tres són d'adult.

2.3. En totes tres el cap és molt poc definit. En b, fins i tot, no és gaire més estret que la resta del cos.

2.4. Actualment manquen les lloses de coberta.

2.5. Costats, amb la roca una mica erosionada, corbats, en planta, a banda i banda vers l'exterior.

2.6. Peu, en totes tres, lleugerament aplanat. En c la part inferior del cos és molt més estreta que la seva part central.

3. *Mides*

3.1. Mides longitudinals (en cm).

Total: a: 222, b: 205, c: 194.

cap: a: 17, b: 30, c: 21.

encaix: b: 15, c: 20.

3.2. Mides transversals (en cm).

cap: a: 25, b: 32, c: 35.

cos: a: 50, b: 51, c: 59.

peu: a: 22, b: 27, c: 24.

solc: a: 17, b: 15-25.

3.3. Profunditat (en cm)

cap: b: 29, c: 25.

cos: a: 18-34, b: 24-35, c: 18-20.

peu: b: 16, c: 15.

4. *Proporcions*

4.1. Longitud total/amplada central: a: 4,4; b: 4,0; c: 3,2.

4.2. Longitud total/longitud cap: a: 13,0; b: 6,8; c: 9,2.

4.3. Amplada cos (espatlles)/amplada cap: a: 2,5; b: 1,5; c: 1,6.

4.4. Amplada cos/amplada peu: a: 2,2; b: 1,8; c: 2,4.